

QR-kod
maqolaning DOI
sahifasini
ochadi

Eshova Hurriyat Xurramovna. Sun'iy intellekt davrida raqamli axborot muhitining ijtimoiy-falsafiy asoslari // «O'zbekiston olimi ayollarining mamlakat taraqqiyotiga qo'shayotgan hissi» mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari (Nukus, 2026-yil 9–10-oktyabr). – Nukus, 2026. – B. 604–613. – DOI: <https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/0910117>

«O'zbekiston olimi ayollarining
mamlakat taraqqiyotiga
qo'shayotgan hissi»

XALQARO ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA
NUKUS, 9–10-OKTYABR 2026

SUN'IY INTELLEKT DAVRIDA RAQAMLI AXBOROT MUHITINING IJTIMOY-FALSAFIY ASOSLARI

Eshova Hurriyat Xurramovna

O'zbekiston Milliy universiteti dotsenti v/b

Annotatsiya: Mazkur maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi sharoitida raqamli axborot muhitining ijtimoiy-falsafiy mohiyati, uning inson tafakkuri, ijtimoiy munosabatlar, qadriyatlar tizimi va bilish jarayonlariga ta'siri tahlil qilinadi. Raqamli transformatsiya natijasida axborotning ishlab chiqarilishi, tarqalishi, saralanishi va iste'mol qilinish mexanizmlari tubdan o'zgarayotgani asoslanadi. Ayniqsa, algoritmik tavsiya tizimlari, generativ sun'iy intellekt, raqamli platformalar va ijtimoiy tarmoqlarning insonning epistemik avtonomiyasi hamda tanlov erkinligiga ta'siri ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan ochib beriladi. Tadqiqotda raqamli axborot muhiti oddiy texnologik makon emas, balki bilim, qadriyat, identiklik va ijtimoiy xulq-atvorni shakllantiruvchi murakkab sotsiokulturologik tizim sifatida talqin qilinadi. Olimlarning sun'iy intellekt, axborotlashgan jamiyat va raqamli transformatsiya muammolariga bag'ishlangan ilmiy izlanishlari asosida inson va texnologiya o'rtasidagi munosabatlarning yangi falsafiy mazmuni yoritiladi. Maqolada sun'iy intellektning ijtimoiy taraqqiyotdagi imkoniyatlari bilan bir qatorda algoritmik manipulyatsiya, axborotga qaramlik, kognitiv avtonomiyaning susayishi, dezinformatsiya va axloqiy mas'uliyat muammolari ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, raqamli axborot muhiti, raqamli transformatsiya, axborotlashgan jamiyat, ijtimoiy falsafa, algoritmik boshqaruv, epistemik avtonomiya, raqamli madaniyat, axborot xavfsizligi, kognitiv mustaqillik, raqamli identiklik, algoritmik manipulyatsiya, axloqiy mas'uliyat, raqamli sivilizatsiya, inson markaziyli.

Annotatsiya: В статье анализируется социально-философская сущность сфировой информационно-среды в условиях стремительного развития технологий искусственного интеллекта, а также ее влияние на человеческое мышление, общественные отношения, систему сущностей и познавательные процессы. Обосновывается, что сфировая трансформация коренным образом изменяет механизмы производства, распространения, отбора и потребления информации. Особое внимание уделяется влиянию алгоритмических рекомендательных систем, генеративного искусственного интеллекта, сфировых платформ и социальных сетей на эпистемическую автонию человека и свободу выбора. Сфировая информационная среда рассматривается не только как технологическое пространство, но и как сложная социокультурная система, участвующая в формировании знаний, сущностей, идентичности и социального поведения. На основе исследований узбекских ученых в области искусственного интеллекта, информационного общества и сфировой трансформации раскрывается новое философское содержание взаимодействия человека и технологий. Наряду с социально-позитивным потенциалом искусственного интеллекта рассматривается риск алгоритмической манипуляции, информационной зависимости, снижения когнитивной автономии, дезинформации и размывания этической ответственности.

Kalit so'zlar: искусственный интеллект, сфировая информационная среда, сфировая трансформация, информационное общество, социальная философия, алгоритмическое управление, эпистемическая автономия,

sifrovaya kultura, informatsionnaya bezopasnost, kognitivnaya samostoyatel'nost, sifrovaya identichnost, algoritmicheskaya manipulyatsiya, eticheskaya otvetstvennost, sifrovaya sivilizatsiya, chelovekotsentrichnost.

Abstract: This article examines the socio-philosophical foundations of the digital information environment in the era of rapidly developing artificial intelligence technologies and analyzes its influence on human cognition, social relations, value systems, and knowledge processes. It is argued that digital transformation is fundamentally changing the mechanisms through which information is produced, distributed, selected, and consumed. Particular attention is given to the impact of algorithmic recommendation systems, generative artificial intelligence, digital platforms, and social networks on epistemic autonomy and freedom of choice. The digital information environment is interpreted not merely as a technological space but as a complex sociocultural system that participates in shaping knowledge, values, identity, and social behavior. Drawing upon the research of Uzbek scholars in the fields of artificial intelligence, the information society, and digital transformation, the article explores the emerging philosophical meaning of human–technology relations. Alongside the positive potential of artificial intelligence for social development, the study considers algorithmic manipulation, information dependence, the weakening of cognitive autonomy, disinformation, and the problem of ethical responsibility.

Keywords: artificial intelligence, digital information environment, digital transformation, information society, social philosophy, algorithmic governance, epistemic autonomy, digital culture, information security, cognitive autonomy, digital identity, algorithmic manipulation, ethical responsibility, digital civilization, human-centeredness.

XXI asrning ikkinchi choragiga kelib insoniyat taraqqiyotining asosiy belgilaridan biri texnologik vositalarning oddiy yordamchi funksiyadan ijtimoiy hayotning tarkibiy va faol subyektiga aylanishi bilan tavsiflanmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt texnologiyalarining keng tarqalishi bilim ishlab chiqarish, axborotni qayta ishlash, kommunikatsiya, ta'lim, iqtisodiyot, davlat boshqaruvi va madaniy jarayonlarning mazmunini o'zgartirmoqda. Shu ma'noda raqamlashtirishni faqat texnik modernizatsiya sifatida talqin qilish yetarli emas. Chunki raqamli texnologiyalar insonning dunyoni idrok etish usullariga, ijtimoiy munosabatlariga, qadriyatlar tizimiga va qaror qabul qilish mexanizmlariga tobora chuqurroq ta'sir ko'rsatmoqda.

Raqamli axborot muhiti aynan shu o'zgarishlarning markazida turadi. An'anaviy axborot makonida inson ma'lum manbani tanlash, uni o'qish, taqqoslash va xulosa chiqarish jarayonlarida nisbatan mustaqil subyekt sifatida ishtirok etgan bo'lsa, zamonaviy platformaviy muhitda axborot oqimining sezilarli qismi algoritmik mexanizmlar yordamida rivojlantiriladi. Foydalanuvchining avvalgi qidiruvlari, ko'rgan materiallari, qiziqishlari, raqamli xatti-harakatlari va ijtimoiy aloqalari unga keyinchalik taqdim etiladigan kontentni belgilashda muhim omilga aylanadi. Demak, zamonaviy raqamli muhitda masala faqat “inson nimani tanlaydi?” degan savol bilan cheklanmaydi; “unga tanlash imkoniyati sifatida nimalar taqdim etilmoqda?” degan epistemologik savol ham alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur holat raqamli axborot muhitini ijtimoiy-falsafiy jihatdan o'rganish zaruratini kuchaytiradi. Chunki algoritm endilikda faqat ma'lumotlarni qayta ishlovchi texnik mexanizm emas, balki insonning axborot tajribasini tashkil etuvchi vositaga aylanmoqda. Bu esa texnologiya va inson o'rtasidagi munosabatlarning ontologik hamda gnoseologik mazmunini yangidan ko'rib chiqishni talab etadi.

Tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan izlanishlar ham mazkur muammoning dolzarbligini tasdiqlaydi. Jumladan, falsafa doktori Nodirbek Mirzaxolov

axborotlashgan jamiyatda sun'iy intellekt rivojlanishini ijtimoiy-falsafiy jihatdan tadqiq etib, sun'iy intellektning mehnat, insonning o'z-o'ziga munosabati va jamiyat taraqqiyotidagi o'zgarishlarga ta'sirini tahlil qilgan. Uning tadqiqotida sun'iy intellekt "inson tafakkuri va intellektining mahsuli" sifatida ko'rib, uning texnologik taraqqiyot bilan integratsiyasi alohida falsafiy muammo sifatida qo'yiladi¹. Mirzaxolovning PhD dissertatsiyasi ham aynan "Axborotlashgan jamiyatda sun'iy intellektning rivojlanish dinamikasi ijtimoiy-falsafiy tahlil" mavzusiga bag'ishlangan bo'lib, tadqiqotning ijtimoiy falsafa doirasida bajarilgani O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi ma'lumotlarida qayd etilgan.

Bu kabi yondashuvdan kelib chiqadigan muhim nazariy xulosa shundan iboratki, sun'iy intellektni jamiyatdan tashqarida mavjud bo'lgan neytral texnologiya sifatida tushunish metodologik jihatdan cheklangan qarashdir. U inson tomonidan yaratiladi, inson faoliyatining ma'lumotlari asosida ishlaydi va shu bilan birga inson faoliyatining keyingi yo'nalishlariga ta'sir ko'rsatadi. Buning natijasida "inson texnologiya" shaklidagi bir tomonlama ta'sir o'rniga "inson algoritm ijtimoiy muhit" ko'rinishidagi murakkab o'zaro ta'sir shakllanadi.

Raqamli transformatsiyaning falsafiy mazmuni aynan shu o'zaro ta'sirning chuqurlashuvida namoyon bo'ladi. Axborotning raqamli shaklga o'tishi uning hajmi, tezligi va geografik tarqalish imkoniyatlarini mislsiz darajada oshirdi. Ammo axborot hajmining ortishi avtomatik ravishda bilimning ko'payishiga olib kelmaydi. Aksincha, haddan tashqari axborot oqimi inson diqqatining parchalanishi, yuzaki o'zlashtirish va tayyor xulosalarga qaramlik kabi holatlarni yuzaga chiqarishi mumkin. Shu sababli raqamli jamiyatda asosiy masala axborotga ega bo'lish emas, balki axborotni bilimga aylantirish qobiliyatidir.

Bu jarayonda epistemik avtonomiya tushunchasi alohida metodologik ahamiyatga ega. Epistemik avtonomiya shaxsning o'z bilimlari, qarashlari va xulosalarini shakllantirishda tashqi manbalarga mutlaq qaram bo'lmasligi, dalillarni tekshirishi, muqobil pozitsiyalarni ko'rib chiqishi va yakuniy qarorni asoslangan holda qabul qila olishini anglatadi. Generativ sun'iy intellekt rivojlangan sharoitda mazkur qobiliyat yanada muhimlashadi. Chunki inson bir necha soniya ichida murakkab matn, tahlil, xulosa yoki tavsiyaga ega bo'lishi mumkin. Biroq tezkor javobning mavjudligi uning avtomatik ravishda haqiqiy yoki ilmiy asoslanganligini anglatmaydi.

Shuningdek tadqiqotchi olim Sitara Abdusattarovaning 2025-yilda himoyaga taqdim etilgan doktorlik tadqiqotida ham raqamli transformatsiya sharoitida sun'iy intellektning falsafiy-huquqiy muammolari tizimli ravishda o'rganilgan. Tadqiqotda raqamli texnologiyalar ijtimoiy tashkilot, kommunikatsiya va qaror qabul qilish jarayonlarini o'zgartirayotgani, shu bilan birga yangi falsafiy, huquqiy va axloqiy dilemmalarni yuzaga keltirayotgani asoslanadi².

¹ Mirzaxolov N.T. *Axborotlashgan jamiyatda sun'iy intellektning rivojlanish dinamikasi (ijtimoiy-falsafiy tahlil)*. Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Namangan: Namangan davlat universiteti, 2023. Oliy attestatsiya komissiyasi

² Primov B.A. *Axborotlashgan jamiyatda sun'iy intellekt va axloq // Worldview Horizons of Artificial Intelligence Development*. – 2025. – №5(24). – B. 312–317. DOI: 10.24412/2181-1784-2025-24-312-317. ORIENS

Abdusattarovaning tadqiqotidagi muhim jihatlardan biri raqamli transformatsiyani faqat samaradorlik masalasi sifatida emas, balki inson erkinligi, ijtimoiy tenglik, huquq va mas'uliyat bilan bog'liq kompleks hodisa sifatida talqin qilishidir. Uning tadqiqotida “raqamli transformatsiya sharoitida ... insonning rolini chuqur qayta ko'rib chiqish” zarurati ta'kidlanadi³. Mazkur fikr sun'iy intellekt davrida insonning texnologik tizimdagi maqomini aniqlash uchun muhim nazariy asos bo'la oladi.

Shu nuqtayi nazardan, raqamli axborot muhitining ijtimoiy-falsafiy tabiatini uchta o'zaro bog'liq qatlam orqali tushuntirish mumkin. Birinchi qatlam texnologik qatlam bo'lib, u raqamli platformalar, ma'lumotlar bazalari, algoritmlar, neyron tarmoqlar va sun'iy intellekt tizimlarini qamrab oladi. Ikkinchi qatlam ijtimoiy qatlam bo'lib, unda ushbu vositalar orqali insonlar o'rtasidagi muloqot, mehnat, ta'lim, boshqaruv va ijtimoiylashuv jarayonlari qayta tashkil qilinadi. Uchinchi qatlam aksiologik qatlam bo'lib, unda texnologiyalardan foydalanishning maqsadi, inson qadri, erkinlik, adolat, mas'uliyat, shaxsiy hayot daxlsizligi va ma'naviy mezonlar masalasi yuzaga chiqadi.

Aynan uchinchi qatlam sun'iy intellekt davrida falsafiy tadqiqotning markaziy masalalaridan biriga aylanmoqda. Texnologik imkoniyatning mavjudligi uni istalgan shaklda qo'llash axloqan maqbul degani emas. Masalan, algoritm ma'lum qarorni insondan tezroq chiqarishi mumkin, biroq qarorning ijtimoiy oqibatlari uchun kim javob berishi masalasi texnik emas, balki falsafiy va axloqiy muammodir. Shu sababli “nima qilish mumkin?” savoli bilan bir qatorda “nima qilish kerak?” savolining qo'yilishi ham zarur.

Yana bir olim Baxriddin Primovning axborotlashgan jamiyat va sun'iy intellekt axloqiga bag'ishlangan tadqiqotida ham aynan inson va texnologik dasturlar o'rtasidagi munosabat, sun'iy intellekt faoliyatida axloqiy me'yorlarning qo'llanishi hamda inson nazoratining zarurligi masalalari tahlil qilingan. Tadqiqotda sun'iy intellekt faoliyatining “inson nazorati ostida bo'lishi” va uning insoniy qadriyatlarga muvofiq rivojlanishi zarurligi ta'kidlanadi⁴.

Mazkur qarash inson markaziyliigi tamoyilini raqamli sivilizatsiyaning asosiy aksiologik mezonlaridan biri sifatida belgilash imkonini beradi. Inson markaziyliigi sun'iy intellekt insonning o'rnini to'liq egallashi kerakligini emas, aksincha texnologik taraqqiyot insonning qadr-qimmati, erkinligi, ijodiy imkoniyatlari va ijtimoiy farovonligiga xizmat qilishi kerakligini anglatadi.

Shu bilan birga, sun'iy intellektning ijtimoiy imkoniyatlarini faqat xavf kategoriyasi bilan cheklash ham biryoqlama yondashuv bo'ladi. Zamonaviy intellektual tizimlar ta'lim jarayonini individuallashtirish, katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish, ilmiy izlanishlarni tezlashtirish, tibbiy tashxisni qo'llab-quvvatlash, davlat xizmatlarini takomillashtirish va yangi kasbiy imkoniyatlarni yaratish uchun katta salohiyatga ega. Mamlakatimizda ham sun'iy intellektning

³ Abdusattarova S.F. *Raqamli transformatsiya muhitida ijtimoiy jarayonlarni modellashtrish: sun'iy intellektning falsafiy-huquqiy muammolari*. Falsafa fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. –

⁴ Primov B.A. *Axborotlashgan jamiyatda sun'iy intellekt va axloq // Worldview Horizons of Artificial Intelligence Development*. – 2025. – №5(24). – B. 312–317. DOI: 10.24412/2181-1784-2025-24-312-317.

iqtisodiyot, ta'lim, boshqaruv va boshqa sohalarga joriy etilishi raqamli transformatsiyaning muhim yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Olim Umiddjon Kushayevning yurtimiz ta'lim tizimiga sun'iy intellektni integratsiya qilishga bag'ishlangan 2026-yilgi tadqiqotida mazkur jarayon texnologik modernizatsiya bilangina cheklanmasligi, balki ta'lim institutining normativ va institutsional qayta konfiguratsiyasi sifatida tushunilishi asoslangan. Muallif sun'iy intellektning ta'lim samaradorligini oshirish bilan bir qatorda akademik halollik, raqamli tengsizlik, kognitiv avtonomiya va pedagogik rolning transformatsiyasi kabi masalalarni ham keltirib chiqarishini ko'rsatadi⁵.

Bu nuqtayi nazar raqamli axborot muhitining murakkab dialektik tabiatini ko'rsatadi. Bir tomondan, sun'iy intellekt insonning bilish imkoniyatlarini kengaytiradi; ikkinchi tomondan esa, tayyor javoblarning haddan tashqari ko'payishi insonning mustaqil fikrlash faoliyatini zaiflashtirishi mumkin. Shuning uchun texnologik imkoniyat va insoniy qobiliyat o'rtasida muvozanatni ta'minlash zamonaviy ta'lim va ilm-fanning asosiy vazifalaridan biriga aylanadi.

Raqamli muhitda ayniqsa yoshlarning dunyoqarashi va identikligi sezilarli transformatsiyaga uchramoqda. Ijtimoiy tarmoqlar, videoplatformalar va algoritmik tavsiyalar orqali yoshlar bir vaqtning o'zida milliy va global madaniy makonlarning ishtirokchisiga aylanmoqda. Bu jarayon bir tomondan madaniyatlararo muloqot, ilmiy almashinuv va intellektual rivojlanish uchun katta imkoniyat yaratadi. Ikkinchi tomondan esa, global kontentning standartlashuvi milliy madaniy kodlarning zaiflashuvi yoki yuzaki qabul qilinishiga sabab bo'lishi mumkin.

Shu bois raqamli globallashtirish sharoitida milliy identiklikni himoya qilish global axborot oqimidan uzilish orqali emas, aksincha milliy madaniyatning raqamli makondagi faol ishtirokini ta'minlash orqali amalga oshirilishi lozim. Milliy til, tarix, adabiyot, san'at, musiqa, urf-odatlar va ma'naviy merosning raqamli formatlarda ishlab chiqilishi yosh avlodning zamonaviy texnologiyalar bilan milliy o'zlikni uyg'unlashtirish imkoniyatini oshiradi. Bu borada raqamli madaniyat tushunchasi muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli madaniyat faqat kompyuter yoki internetdan foydalanish ko'nikmasi emas. U shaxsning raqamli muhitdagi axloqiy, kommunikativ, epistemik va ijtimoiy xulq-atvorini ham qamrab oladi. Raqamli madaniyatga ega shaxs axborotni qabul qilish bilan cheklanmaydi; uning manbasini, maqsadini, ishonchliligini va ijtimoiy oqibatlarini ham baholaydi.

Sun'iy intellektning rivojlanishi mazkur kompetensiyaga yangi talablarni qo'yimoqda. Endilikda foydalanuvchi nafaqat "axborot qayerdan kelgan?" degan savolni, balki "ushbu axborot qanday algoritmik mexanizm orqali shakllangan?", "model qanday ma'lumotlarga tayangan?", "javobda qanday cheklovlar mavjud?" va "boshqa manbalar ushbu xulosani tasdiqlaydimi?" kabi savollarni ham bera olishi zarur.

Shu ma'noda axborotni baholash madaniyati raqamli sivilizatsiyada intellektual xavfsizlikning muhim mexanizmiga aylanadi. Dezinformatsiya, deepfake, manipulyativ reklama, botlar, algoritmik targ'ibot va soxta ekspertlik

⁵ Kushayev U. Sun'iy intellektning ta'lim tizimiga integratsiyasi: institutsional transformatsiya va strategik model (O'zbekiston misolida) // *Uzbekistan: Language and Culture*. – 2026. – Vol. 2, №2. DOI: 10.52773/tsuull.uzlc.2026.2/MTHG5355.

shakllarining ko'payishi shaxsdan yuqori darajadagi tanqidiy fikrlashni talab qiladi. Axborotning tez tarqalishi uning haqqoniyligini kafolatlamaydi. Aksincha, raqamli muhitda yolg'on ma'lumot ko'pincha emotsional jozibadorligi sababli ishonchli axborotdan ham tezroq tarqalishi mumkin. Bunday vaziyatda epistemik mas'uliyat tushunchasi alohida ahamiyat kasb etadi. Shaxs o'zi qabul qilayotgan axborotning oqibatlari uchun ham ma'lum darajada mas'ul ekanini anglashi lozim. Ayniqsa ijtimoiy tarmoqlarda tekshirilmagan xabarni tarqatish individual harakat bo'lib ko'rinsa-da, uning ijtimoiy oqibatlari keng bo'lishi mumkin.

Raqamli axborot muhitining yana bir muhim jihati algoritmik seleksiya masalasidir. Platformalar foydalanuvchining e'tiborini ushlab turish uchun unga avvalgi qiziqishlariga mos kontentni qayta-qayta tavsiya qilishi mumkin. Buning natijasida inson o'z qarashlarini tasdiqlovchi axborotlar doirasida qolib ketishi ehtimoli ortadi. Bu holat "axborot pufagi" yoki "aks-sado kamerasi" deb ataladigan hodisalar bilan bog'liq. Mazkur jarayon insonning muqobil fikrlar bilan uchrashish imkoniyatini kamaytirib, epistemik ufqning torayishiga olib kelishi mumkin.

Shuning uchun raqamli savodxonlikning yangi bosqichi algoritmik savodxonlikni ham o'z ichiga olishi kerak. Algoritmik savodxonlik shaxsning tavsiya tizimlari qanday ishlashini umumiy darajada anglashini, platformalarning iqtisodiy va kommunikativ manfaatlarini hisobga olishini, shaxsiy ma'lumotlarning raqamli kontentga ta'sirini tushunishini hamda algoritmik tavsiyalarni mutlaq haqiqat sifatida qabul qilmasligini nazarda tutadi. Tadqiqotchilarning so'nggi izlanishlari ham ushbu yo'nalishning tobora kengayib borayotganini ko'rsatadi. Masalan, Humoyun Mamurov sun'iy intellektni ijtimoiy farovonlik nuqtayi nazaridan tahlil qilib, "onlife" va infosfera konsepsiyalari asosida sun'iy intellektni shunchaki texnologik vosita emas, balki qaror qabul qilish jarayonlarida ishtirok etuvchi intellektual agent sifatida ko'rib chiqadi. Tadqiqotda inson markaziyligi, axloqiy mas'uliyat, ijtimoiy adolat va shaffoflik tamoyillari alohida ko'rsatilgan⁶.

Ushbu konsepsiya raqamli muhitning ontologik chegaralarini ham o'zgartiradi. Chunki bugungi kunda inson hayotining "onlayn" va "oflayn" qismlarini qat'iy ajratish tobora qiyinlashmoqda. Ta'lim olish, ishlash, muloqot qilish, xarid qilish, davlat xizmatlaridan foydalanish va hatto shaxsiy identiklikni namoyon etish raqamli platformalar bilan chambarchas bog'langan. Shuning uchun raqamli makon endilikda real ijtimoiy borliqning tashqi qo'shimchasi emas, uning tarkibiy qismiga aylanmoqda.

Bunday sharoitda insonning o'zligini anglash jarayoni ham yangi mazmun kasb etadi. Virtual profil, avatar, raqamli iz, ijtimoiy tarmoqdagi reputatsiya va algoritmik tavsiyalar shaxsning o'zini qanday namoyon etishiga ta'sir qilishi mumkin. "Real men" va "raqamli men" o'rtasidagi tafovut ayrim hollarda shaxsiy identiklik masalasini murakkablashtiradi. Shaxs virtual makonda qanday ko'rinishni xohlashi bilan real hayotdagi qadriyatlari o'rtasidagi farqni anglashga ehtiyoj sezadi.

Shu jihatdan refleksiya raqamli davr insonining muhim intellektual kompetensiyasiga aylanadi. Shaxs o'zidan "Men nimani bilaman?", "Bu bilimni

⁶ Mamurov H.B. *Ijtimoiy farovonlik uchun sun'iy intellektni loyihalashning falsafiy asoslari* // *Research Focus International Scientific Journal*. – 2026. – Vol. 5, №1. – B. 52–55. DOI: 10.66073/researchfocus.v5i1.1959. Research Focus Library Repository

qayerdan oldim?”, “Nega aynan shu fikrga ishonyapman?”, “Menga boshqa qanday qarashlar mavjud?” va “Ushbu tanlovimga algoritmlar qanday ta'sir ko'rsatmoqda?” kabi savollarni so'ray olishi kerak. Xususan, bu refleksiv pozitsiya insonning texnologiyaga qaram subyektga aylanishining oldini olishga yordam beradi.

Raqamli transformatsiya sharoitida sun'iy intellektning inson tafakkuriga ta'siri masalasi ham aynan shu nuqtada namoyon bo'ladi. Agar foydalanuvchi sun'iy intellekt tomonidan berilgan har qanday javobni tekshirmasdan qabul qilsa, bilim olish jarayoni asta-sekin tayyor xulosalarni iste'mol qilishga aylanishi mumkin. Bunda insonning izlanish, savol berish, dalil to'plash, qarama-qarshi pozitsiyalarni o'rganish va xulosa chiqarish kabi kognitiv faoliyatlari qisqarishi ehtimoli mavjud.

Shuning uchun sun'iy intellektidan foydalanishning eng maqbul modeli uni inson tafakkurining o'rnini bosuvchi vosita sifatida emas, balki intellektual hamkor va kognitiv yordamchi sifatida tushunishdir. Bunda yakuniy baholash, axloqiy tanlov va mas'uliyat inson zimmasida qolishi kerak. Mazkur tamoyil ayniqsa ilmiy faoliyat, ta'lim va davlat boshqaruvida muhimdir.

Shu nuqtayi nazardan, yurtimiz ta'lim tizimida sun'iy intellektning joriy etilishi faqat texnik infratuzilma yaratish bilan cheklanmasligi lozim. Talabalarga sun'iy intellektidan foydalanish bilan bir qatorda, uning javoblarini verifikatsiya qilish, manbalarni tekshirish, ilmiy dalil bilan algoritmik taxminni farqlash, akademik halollik me'yorlariga rioya qilish va o'z xulosasini mustaqil shakllantirish ko'nikmalari ham berilishi zarur. Kushayevning tadqiqotida ham aynan kognitiv avtonomiya va akademik halollik masalalarining sun'iy intellekt integratsiyasi bilan bog'liqligi asoslangan⁷.

Shu bilan birga, sun'iy intellektning rivojlanishi mehnat va ijod tushunchalarining mazmunini ham qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda. Rutinali, takrorlanuvchi va ma'lumotlarga asoslangan vazifalarning avtomatlashtirilishi inson faoliyatida ijodiy, kommunikativ va strategik qobiliyatlarning ahamiyatini oshirishi mumkin. Olim Mirzaxolov tadqiqotlarida ham sun'iy intellektning mehnatni intellektuallashtirish va insonning o'z-o'ziga bo'lgan munosabatini qayta ko'rib chiqishga olib kelishi masalasi ilgari surilgan⁸.

Ammo bu jarayon avtomatik ravishda ijobiy natija beradi, deb hisoblash ham noto'g'ri. Agar inson texnologik tizimga haddan tashqari bog'lanib qolsa, o'zining kasbiy va intellektual kompetensiyalarini rivojlantirishga ehtiyoj kamayishi mumkin. Demak, avtomatlashtirishning falsafiy mezoni insonni texnologiyaga almashtirish emas, balki insonning yuqori darajadagi faoliyatini qo'llab-quvvatlash bo'lishi kerak.

Raqamli axborot muhitining ijtimoiy-falsafiy asoslarini o'rganishda xavfsizlik masalasi ham alohida o'rin tutadi. Kiberxavfsizlikni faqat texnik himoya vositalari bilan ta'minlash yetarli emas. Axborot xavfsizligi shaxsning kognitiv va ma'naviy barqarorligini ham qamrab olishi kerak. Chunki inson manipulyativ axborotni tanib olish, soxta ma'lumotni aniqlash va raqamli bosimga qarshi turish

⁷ Kushayev U. Sun'iy intellektning ta'lim tizimiga integratsiyasi: institutsional transformatsiya va strategik model (O'zbekiston misolida) // *Uzbekistan: Language and Culture*. – 2026. – Vol. 2, №2. DOI:

⁸ Mirzaxolov N.T. *Axborotlashgan jamiyatda sun'iy intellektning rivojlanish dinamikasi (ijtimoiy-falsafiy tahlil)*. Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Namangan: Namangan davlat universiteti, 2023.

qobiliyatiga ega bo'lmasa, eng mukammal texnik himoya tizimlari ham yetarli natija bermaydi.

Shu sababli raqamli xavfsizlikni “texnik xavfsizlik, axborot savodxonligi, tanqidiy tafakkur, axloqiy mas’uliyat”ning kompleks tizimi sifatida tushunish maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, yoshlar orasida media savodxonlik, raqamli savodxonlik, axborot madaniyati va sun’iy intellekt savodxonligini rivojlantirish uzoq muddatli ijtimoiy barqarorlik uchun muhim shartdir.

Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, sun’iy intellekt davridagi raqamli axborot muhitini oddiy kommunikativ makon sifatida emas, balki insonning kognitiv, aksiologik, identifikatsion va ijtimoiy faoliyatini bir vaqtning o’zida shakllantiruvchi murakkab tizim sifatida baholash mumkin. Bu tizimning kognitiv jihati bilimlarni olish va qayta ishlashga, aksiologik jihati qadriyatlarni shakllantirishga, identifikatsion jihati shaxsning o’zligini belgilashga, ijtimoiy jihati esa xulq-atvor va munosabatlarni tashkil etishga ta’sir qiladi.

Shuningdek bu darajalar o’zaro bir-biri bilan uzviy bog’liq. Masalan, inson muntazam ravishda ma’lum turdagi kontentni iste’mol qilsa, uning bilimlari va tasavvurlari o’zgaradi. Bu o’zgarishlar qadriyatlar tizimiga ta’sir qilishi mumkin. Qadriyatlar esa ijtimoiy identiklik va xulq-atvorni shakllantiradi. Keyingi raqamli xatti-harakatlar esa algoritm tomonidan qayta ishlanib, foydalanuvchiga yangi axborot oqimini shakllantiradi. Shunday qilib, “axborot, algoritmik seleksiya, individual iste’mol, kognitiv qayta ishlash, qadriyat, identiklik, xulq-atvor, yangi raqamli faoliyat” shaklidagi dinamik sikl yuzaga keladi.

Ushbu sikl raqamli muhitning deterministik emasligini ham ko’rsatadi. Bir xil axborot turli shaxslarda turlicha natija berishi mumkin. Bunda insonning oldingi bilimlari, tarbiyasi, madaniy tajribasi, media savodxonligi, tanqidiy tafakkuri, ma’naviy qadriyatlari va epistemik mustaqilligi muhim vositachi omillar sifatida namoyon bo’ladi. Demak, inson raqamli muhitning passiv obyekti emas; u mazkur muhitni o’z faoliyati bilan qayta shakllantiruvchi subyektdir.

Shu bilan birga, algoritmik tizimlarning kuchayib borishi inson erkinligi masalasini yangi bosqichga olib chiqmoqda. An’anaviy falsafada erkinlik ko’pincha tanlash imkoniyati bilan izohlangan bo’lsa, raqamli jamiyatda tanlovning o’zi shakllanadigan muhitni ham tahlil qilish zarur. Agar insonning e’tibori, axborot oqimi va tanlov variantlari algoritmik mexanizmlar orqali oldindan saralansa, erkinlik masalasi “tanlash”dan tashqari “tanlov sharoitlarini anglash” masalasini ham o’z ichiga oladi. Shu bois ham algoritmik shaffoflik va raqamli mas’uliyat zamonaviy jamiyatning muhim institutsional tamoyillariga aylanishi lozim. Foydalanuvchi o’ziga taqdim etilayotgan kontentning qanday mexanizmlar asosida shakllanayotganini hech bo’lmaganda umumiy darajada tushunishi kerak. Platformalar esa insonning huquqlari, shaxsiy hayoti va erkin tanlovini himoya qiluvchi tamoyillarga amal qilishi zarur.

Mamlakatimiz sharoitida ushbu masalalar milliy raqamli taraqqiyotning ijtimoiy va ma’naviy mazmuni bilan bog’liq holda ko’rilishi lozim. Raqamlashtirish milliy taraqqiyotning muhim omili bo’lsa-da, u milliy madaniyat, til, tarixiy xotira, ma’naviy meros va ijtimoiy qadriyatlardan ajralgan holda kechmasligi kerak. Raqamli texnologiyalar milliy madaniyatni zaiflashtiruvchi vosita emas, balki uni

yangi avlodga yetkazuvchi yangi kommunikativ imkoniyat sifatida ishlatilishi mumkin.

Shu jihatdan, yurtimizning raqamli kelajagi texnologik modernizatsiya bilan bir qatorda “inson-jamiyat-texnologiya” munosabatlarining ma'naviy va aksiologik asoslarini takomillashtirishni ham talab qiladi. Abdusattarova tadqiqotida ham raqamli transformatsiyaning ijtimoiy jarayonlar, huquq, boshqaruv va inson erkinliklari bilan bog'liqligi ko'rsatilib, texnologik rivojlanishning normativ asoslarini ishlab chiqish zarurati ilgari surilgan⁹.

Umuman, sun'iy intellekt davrida raqamli axborot muhitining ijtimoiy-falsafiy mohiyati texnologiya va inson o'rtasidagi munosabatlarning yangi sifat bosqichini ifodalaydi. Bu muhit bir vaqtning o'zida bilim olish imkoniyatlarini kengaytiruvchi, ijtimoiy aloqalarni tezlashtiruvchi, ijodkorlikni qo'llab-quvvatlovchi va inson imkoniyatlarini kengaytiruvchi makon bo'lsa, boshqa tomondan, kognitiv qaramlik, algoritmik manipulyatsiya, dezinformatsiya, identiklikning fragmentatsiyasi va axloqiy mas'uliyatning noaniqlashuvi kabi xavflarni ham yuzaga keltiradi. Shu sababli ham sun'iy intellektni baholashda texnologik samaradorlikning o'zi yetarli mezon bo'la olmaydi. Uning inson qadr-qimmatini qay darajada himoya qilishi, ijtimoiy adolatni ta'minlashi, bilim olish imkoniyatlarini kengaytirishi, shaxsiy erkinlikni qo'llab-quvvatlashi va ma'naviy qadriyatlar bilan uyg'unlashishi ham muhim mezon sifatida qaralishi kerak. Bunday yondashuv texnologik determinizmning biryoqlama qarashlaridan voz kechib, inson va texnologiya o'zaro mas'uliyatli hamkorligi modelini shakllantirish imkonini beradi.

Demak, raqamli axborot muhitining ijtimoiy-falsafiy asoslarini tadqiq etish natijasida quyidagi konseptual xulosaga kelish mumkin. Sun'iy intellekt davrida raqamli makon inson hayotining tashqi texnologik muhiti emas. Aksincha, uning bilish faoliyati, qadriyatlari, identikligi va ijtimoiy amaliyotlarini shakllantiruvchi yangi sotsiokulturologik borliqdir. Shu sababli ushbu muhitda insonning epistemik avtonomiyasi, tanqidiy tafakkuri, axborot madaniyati va axloqiy mas'uliyatini rivojlantirish texnologik taraqqiyotning ajralmas sharti hisoblanadi.

Natijada sun'iy intellektdan samarali foydalanishning asosiy modeli “inson o'rniga texnologiya” bog'lanmasdan, undan “inson bilan hamkorlik qiluvchi texnologiya” tamoyiliga asoslanishi kerak. Sun'iy intellekt axborotni tezlashtirishi, tahlilni yengillashtirishi va qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlashi mumkin, biroq mazkur jarayonning yakuniy ma'nosi, axloqiy bahosi va ijtimoiy mas'uliyati inson zimmasida qolishi lozim. Aynan mana shu tamoyil raqamli sivilizatsiyaning texnokratik emas, insonparvar yo'nalishda rivojlanishini ta'minlovchi muhim falsafiy asos sifatida namoyon bo'ladi.

⁹ Abdusattarova S.F. *Raqamli transformatsiya muhitida ijtimoiy jarayonlarni modelashtirish: sun'iy intellektning falsafiy-huquqiy muammolari*. Falsafa fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirzaxolov N.T. *Axborotlashgan jamiyatda sun'iy intellektning rivojlanish dinamikasi (ijtimoiy-falsafiy tahlil)*. Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Namangan: Namangan davlat universiteti, 2023.
2. Abdusattarova S.F. *Raqamli transformatsiya muhitida ijtimoiy jarayonlarni modellashtirish: sun'iy intellektning falsafiy-huquqiy muammolari*. Falsafa fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. –
3. Primov B.A. *Axborotlashgan jamiyatda sun'iy intellekt va axloq // Worldview Horizons of Artificial Intelligence Development*. – 2025. – №5(24). – B. 312–
4. Kushayev U. *Sun'iy intellektning ta'lim tizimiga integratsiyasi: institutsional transformatsiya va strategik model (O'zbekiston misolida) // Uzbekistan: Language and Culture*. – 2026. – Vol. 2, №2. DOI:
5. Mamurov H.B. *Ijtimoiy farovonlik uchun sun'iy intellektni loyihalashning falsafiy asoslari // Research Focus International Scientific Journal*. – 2026. – Vol. 5, №1. – B. 52–55. DOI: 10.66073/researchfocus.v5i1.1959. Research Focus Library Repository
6. Toshboboyev M.J. *Axborotlashgan jamiyatda sun'iy intellektni falsafiy tahlili // Metodist*. – Toshkent, 2023. SSlib
7. Saifnazarov I.S., Muxtarov A., Aliev B. va boshqalar (tahrir hay'ati). *Sun'iy intellekt rivojining dunyoqarash ufqlari: xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari*. – Toshkent: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, 2025.
8. Raximova M.N. *Raqamli transformatsiya va ijtimoiy tafakkur evolyutsiyasi: sun'iy intellekt omili // Jurnal akademicheskix issledovaniy Novogo Uzbekistana*. – 2026. – Vol. 3, №6. – B. 214–215. DOI: 10.5281/zenodo.20811617. Innovative Academy
9. Castells M. *The Rise of the Network Society*. – Oxford: Blackwell Publishers, 2010.
10. Floridi L. *The Ethics of Information*. – Oxford: Oxford University Press, 2013.
11. Floridi L. *The Fourth Revolution: How the Infosphere is Reshaping Human Reality*. – Oxford: Oxford University Press, 2014.
12. Russell S. *Human Compatible: Artificial Intelligence and the Problem of Control*. – New York: Viking, 2019.
13. Zuboff S. *The Age of Surveillance Capitalism*. – New York: PublicAffairs, 2019.
14. UNESCO. *Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence*. – Paris: UNESCO, 2021.
15. Schwab K. *The Fourth Industrial Revolution*. – Geneva: World Economic Forum, 2016.